

KÁRPÁTALJA KULTÚR-SZOCIÁLIS ÉLETE

I. Az elmúlt húsz év iskolapolitikája

Figyelemmel arra, hogy a húsz év után visszacsatolt Kárpátalján a hivatalos akciók eredményt csak úgy érhetnek el, ha az egész magyar társadalom ismeri a visszatért területek főbb kérdéseit és egyúttal magára is vállalja mindazt, amit vállalni társadalmi feladat, szükségesnek láttuk, hogy néhány számon keresztül Kárpátalja kultúr-szociális történetét és jelenét bemutassuk. Mostani cikkünk az iskolapolitika kérdéseit tárgyalja. A következő számban a gazdasági helyzettel akarunk foglalkozni.

1919-ben a bevonuló csehek Rákóczi népét találták Kárpátalján. E nép rejtegette azt az asztalt, amelyen a menekülő nagy Fejedelem aludt (Vezérszállás stb.), meg volt szentelve az a forrás, melyikből meneküléskor megitta lovát (Kövesliget), lobogóját pedig templomában őrizte (Apsán a románok). Rákóczi legendás képe, harca, szenvedése és a ruszin nép iránt érzett szeretete betöltötte ennek a népek egész lelki világát, amely mondasorozatot termelt ki Rákócziról. A csehek látva ezt a meleg szeretetet a kezdeti nekiindulás után abbahagyták a Rákóczival kapcsolatos történelmi „átnevelést”.

Hasonlóan tabu maradt Egán Ede személye, akinek idealizmusát, a nép iránti csodálatos szeretetét, a ruszinokért végzett önzetlen munkáját, közvetlenségét és meleg szívét a ruszin soha sem tudja elfeledni.

E két szellem megtestesítője lett Kurtyák János képviselő, aki azt az álláspontot foglalta el, hogy a ruszin nép boldogulása a múltban csak a magyar nemzettel való együttélésben volt biztosítva, tehát a jövőben is ez a viszony jelenti jó sorsának biztosítását. A cseh politikai körök Kurtyák ellen ádáz harcot indítottak. Mivel a lakosság nyíltan mögéje állott, cselekedetei és törekvései mintegy megmutatták azt, hogy hol és mit kell különösen „átdolgozniuk”. Ez az átnevelés főleg három arcvonalon folyt: az iskolában, az iskolán kívüli népművelésben és a társadalmi téren.

A négy ruszin és három cseh gimnázium mellett egy magyar gimnázium volt. Magyar tanításhelyű tanítóképző nem volt, de volt három ruszin és egy cseh tanítóképző. Három ruszin és egy cseh kereskedelmi iskola; tizenhármas ruszin, tizenöt cseh és két magyar polgári iskola; 440 ruszin, 164 cseh tanításhelyű és 112 magyar elemi iskola gondoskodott Kárpátalján a szláv öntudat felébresztéséről, ápolásáról, új történelem-szemlélet, általában új gondolkodásmód kialakításáról. Természetes, hogy az állami magyar iskolákban is történelemrombolás folyt.

Különösen gondot fordítottak a nép fiainak felnevelésére. Az állami internátusokban a benlakók 50–60%-a ingyenes eltartásban részesült. Az egyetemi tanulmányok elősegítésére bizonyos alapok szolgáltak, később ruszin internátusok voltak az egyetemek mellett, így kellett kinevelődnie annak az új értelmiségnek, amely hivatott lett volna a nép vezetését átvenni a csehektől, ami az autonómia elodázásának főoka volt, mert a régi intelligencia magyar kultúrában nevelkedett, „magyaron” s így megbízhatatlan volt.

A cseh politikai körök tudatában voltak annak, hogy az iskolásgyermekek és ifjak nevelésénél fontosabb a felnőtt lakosság gondolkodásának átalakítása, mert az telítve volt magyar emlékekkel és általában magyar lelkeséggel. Emellett döntően esik latba az a körülmény, hogy a lakosság többségét a felnőttek teszik s mivel

a tanulóifjúság is ideje nagyobb részét otthon, a felnőttek között éli le, az iskola hatását leronthatja, de legalább is gyengíteni tudja a felnőtteknek „más” szellemisége. Ezért különös gondot fordítottak az iskolán kívüli népművelésre. Kárpátalján 14 járási közművelődési tanács működött. Ezek alá 337 helyi közművelődési bizottság tartozott – az összes községek száma 487 volt – s az általuk rendezett előadásokon, az 1935. évben 218.983 egyén vett részt, tanfolyamaikat pedig ugyanebben az évben 5124 egyén látogatta. E kimutatásban nem szerepelnek az iskolák által rendezett s a nagyközönség által is látogatott előadások.

Nagy gonddal szervezték meg a könyvtárakat. Ezeknek száma az 1935. évben Kárpátalján 592-re emelkedett. Ebből 109 magyar, 421 ruszin, 36 cseh, a többi német és román, 98.728 kötettel. A magyar könyvtárakban összesen 30.712, a ruszin könyvtárakban 53.527, a cseh könyvtárakban 12.624 kötettel, Összesen 188.120 kikölcsönzéssel. Ez utóbbiból 99.669 a magyar, 63.694 a ruszin, 22.621 a cseh könyvtárakra esik és évi 54.455 pengő kiadással. A kiadási tétel következőképpen oszlott meg: 10.394 P a magyar, 9015 P a ruszin és 5056 P a cseh könyvtárakra. Figyelmet érdemel, hogy 522 könyvtár (88%) 58.999 kötettel (60%) és 86.024 kikölcsönzéssel (46%) a 2000 lakoson aluli községekre esik. Hasonlóan nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a ruszin családban az iskolásgyermek olvas fel fennhangon, miért is a tanintézetek könyvtárai is nevelték a felnőtteket közvetett módon, ami azonban statisztikailag nem fejezhető ki.

A könyvtárak állományáról megállapítható, hogy sok volt bennük a történelmi jellegű tanulmány, essay vagy regény, valamint az, hogy a pótlásról *központilag* gondoskodtak. Az olvasók a nagyobb községekben és városokban főleg a modern regényt keresték, a falvakban azonban a történelmi regények forogtak közkézen túlnyomó többségben.

A népművelésben nem maradtak meg a nemzeti öntudat felébresztésénél, hanem annak a gyakorlati életben való alkalmazására is gondoltak. Erre szolgált a három ruszin napilap, nem szólva a Prágából járt cseh napilapok óriási számáról, a hat hetilapról, a nyolc folyóiratról. Két nagy kultúregylet dolgozott számtalan fiókkal, úgyhogy nem volt falu kultúregylet nélkül. Amellett társadalmi egyletek, sportegyesületek, a számtalan községben megszervezett fűvös zenekarok, énekarok tevékenykedtek. Ezek némelyike hírnévre tett szert, egyesek külföldi túrára is mentek. Továbbá nagy szerepe volt a filmek és a rádióknak. Egy néprajzi múzeum (hucul), egy néprajzi egyesület Munkács, színház, négy nyomda s azonfelül számos helyi jelentőségű, de azért hatásában nem lebecsülendő ruszin egyesület működött. Ezekon kívül nagyon sok ruszin élénken működött a csehek vezetésével a cseh egyesületekben (pl. Szokol, Nemzeti Gárda, Csehszlovák Motoristák Egylete stb.). Ez a népnevelés kiterjedt természetesen a katonákra is, akik főleg csehországi garnizonokban szolgáltak.

Az így beléjüknevelt öntudat jellege elsősorban fajiszláv volt. Ez azonban csak keret. A tartalommal, nevezetesen a sajátos népi öntudattal baj volt. Mert az vajjon „oroszl”, „ukrán” vagy különleges „kárpátaljai” legyen-e? Az utolsónak mindaddig, amíg a „faji” érzés nem lesz elég erős, háttérbe kellett szorulnia, magyarbarát lévén. Az első kettő közül az elején az orosz irányzat volt előnyben, hála a bevándorolt orosz emigránsoknak és a régi cseh pánszláv szellem-

nek. Amikor ez az orosz öntudat erőre kezdett kapni s kitűnt, hogy bizalmatlan a cseh politika szándékai iránt, megkezdődött az ukrán nyelvi és politikai irányzat támogatása a menekült és állásba helyezett ukrán emigránsok segítségével. Így azután hamarosan kezdetét vette az az áldatlan nyelvi harc, amely végigkísérte Kárpátalja életét a húsz év folyamán s kihatott a kulturálison kívül a társadalmi, gazdasági és a politikai életre is, megakadályozván az alkotó munkához szükséges összefogást.

A cseh politikai körök feltételezték, hogy az emigráns ukránok, akik, mint földönfutók, náluk keresethez jutottak, feltétlenül cseh érzésűek lesznek, de azok a fiatal-ságba csehellenes ukrán szellemet plántáltak abban a meggyőződésükben, hogy végül is valahogy sikerül megalapítani a századok óta ábrándozott ukrán államot s Kárpátalja annak egy fontos része leend. Amikor ez az ukrán szellem megerősödött, agresszíven kezdett fellépni. Erre a csehek mellőzték őket. Ekkor kezdte bontogatni szárnyait a sajátos kárpátaljai irányzat, mely azonban nem tudott erősödni sem egyik, sem másik irányzat rovására, mivel a hosszú ideig tartó harc mind az orosz, mind az ukrán irányzatnál egy erős kádert nevelt ki, a csoportok gyengébb elemei pedig már elszóródtak a cseh szervezetekben. Ilyen módon nem alakulhatott ki igazi kárpátaljai államnyelv. Az egyik hivatalnok oroszul beszélt, a másik ukránul, a harmadik ruszinul s közben az igazi hivatalos nyelv a cseh volt, azzal az indokolással, hogy nyelvükben a ruszinok sem egységesek. Az áldatlan nyelvi harcnak másik káros kihatása volt, hogy a nem szláv elem nem tudván melyik ruszin nyelvet tanulja, cseh nyelvet igyekezett elsajátítani és gyermekeit cseh iskolákba küldöztette. A főiskolai tanulmányokat úgyis csak csehül lehetett folytatni.

A ruszin lakosság megosztása tökéletes volt. Ugyanegy községben megvolt az orosz és ukrán kultúregylet, egyik gimnáziumban, tanítóképzőben, polgári iskolában oroszul, másikkban ukránul tanítottak. Természetesen ez főleg vagy kizáróan majd csak ukrán, majd meg nagy orosz írókra szorítkozott. Alkotó munka nem folytatható. Ha egy-egy hely egyirányban kikristályosodott, elszigetelve maradt s így összességben véve a két irányzat halálos ellenségként nézett egymással farkasszemet, a képtelenül nagyvonalú és széleskörű munkára. Egyben megegyezett mindkét irányzat: abban a meggyőződésben, hogy mindezt a cseh politika taktikázása okozta. Ez a meggyőződés volt az a vonzóerő, amely végül is oly közel hozta egymáshoz őket, hogy már-már megkötötték a modus vivendi-t, hogy összefogjanak, de közbejött 1938 őszén az ukrán kormány kinevezése, mely után az ukrán irányzat természetesen nem volt már hajlandó engedményekre.

Az elmondottakból megállapítható, hogy a súlyos problémákat nem okozó, szerény, egyik napról a másikra élő, nemzeti problémák nélküli ruszin nép helyett a tavaly bevonuló honvédeinket nemzeti öntudattal bíró, problémákon rágódó, népi kultúrájában igényes s a cseh politikai taktikázás fortélyait átélő nép lelkesedéssel fogadta. Ma ez a nép lelki válságban él. Benne a régi és a közelmúlt tradíciója harcol egymással. Le Bon szerint a nemzet igazi lényét a múlt, a sírok, az emlékek alapozzák meg. A Kárpátok alatt ma Rákóczi, Egán, Kurtyák szellemei viaskodnak Maszarik, Rozszipál és a Szics-gárdisták szellemével. Ezen túl kell esnünk, hogy kialakulhasson egy tisztult, öntudatos kárpátaljai szellemiség, amely beleilleszkedik a szentistváni állam-eszme keretébe. De e folyamatot siettetnünk kell erőszakos eszközök elhagyásával, mint ahogy a modern

orvos is hagyja, hogy maga a szervezet láboljon ki a korból, azonban elősegíti ezt a folyamatot.

Első teendő, hogy az elemi iskolákat ellássuk *megfelelő tankönyvekkel, azaz legyenek* olcsók, ruszin nyelven írottak, amelyek kimondottan Kárpátalja számára készüljenek, hogy ilyen módon a tanító kezébe, aki jórészt magyar iskolát egyáltalában nem járt, magyar állameszmét sugárzó segédeszközt adjunk. Mivel a lakosság nagyon szegény, gondoskodni kellene az ingyen tankönyvsegélyekről s támogassuk taneszközök kiosztásával is, hogy lássa, miszerint kultúráját támogatni akarjuk. Nem szégyen, ha ugyanazokat az eszközöket használjuk fel, amiket a csehek alkalmaztak a magyarság eszméi ellen.

A polgári iskolákban és gimnáziumokban, illetőleg általában a középfokú tanintézetekben a tankönyves taneszköz-segélyeken felül még *különös* gondot kell fordítanunk a *magyar* nyelv és irodalom, a *ruszin* nyelv és irodalom és a *történelem* tanítására, amelyek tanításához *elsőrangú* tanerők választandók ki és *kitűnő* könyvek, nemcsak tankönyvek, hanem olvasókönyvek is, szerkesztendők. Fenn kell tartani a volt internátusokat. Ezek vezetését oly kezekre kell bízni, amelyek erkölcsi és nemzeti szempontból helyes úton vezetnék az ifjúságot.

Továbbá istápolnunk kell a változás miatt megtört egzisztenciákat, nehogy elkeseredett emberekké váljanak, akik mindenre képesek. Részint arról van szó, hogy minden módon elősegítsük a tanulmányaikban megszakadt főiskolai hallgatók továbbtanulását. Internátusokkal, segélyekkel átsegíteni a nyelvi nehézségeken; részben pedig arról, hogy a hosszú évek folyamán összegyűlt félexisztenciákat, ezek a polg. iskolát, szakiskolákat, gimnáziumokat végzett egyének, valamiképpen boldoguláshoz juttassuk, nehogy derékbatört egzisztenciákká legyenek. Ezeknek számát legalább 1500 lélekre becsüljük és elhelyezésükben, mivel otthonukban kenyérhez nem juthatnak, össze kell fognia a társadalom minden rétegének. Talán nagy segítségünkre lesz ebben egy újabb törvényünk végrehajtása.

A legfontosabb pedig, mert ez a lelki konzolidáció alapja, hogy biztosítsuk a kölcsönös bizalom légkörét. A felszabadulás után való hetekben, sőt hónapokban teljes volt a harmónia, azóta azonban valami tartózkodást érzünk ki mindkét oldalról. Magyar részről meglepődtek talán a szláv öntudat felismerésekor. Ezzel mint ténnyel számolni kell. Húsz év nem múlhatott el nyomtalanul, különösen oly intenzív népnevelő munka után. De nézzük közelebbről a kérdést. A szláv öntudat a lakosság túlnyomó részénél kimondottan *kárpátaljai színezetű*, a fennmaradó rész részben orosz, részben ukrán hajlamú. Az volna a feladatunk, hogy ez a két utóbbi csoport alakuljon át minél nagyobb számban kárpátaljai sajátos szellemiségűvé.

Ezért, de általában a felnőtt lakosság *megfelelő* neveléséhez elengedhetetlenül szükséges volna nagyon intenzív iskolán kívüli népművelésre, olyan intenzívre, hogy az képes legyen eredményesen hatni nemcsak a közelmúlt történelemszemléletének ellenében, de egyúttal hatálytalanítsa a *most* működő külbefolyásokat is, mint a suttogó propaganda, külföldi rádióadások. Ezzel a céllal megszervezett ügyosztálynak még az ősszel meg kellett volna kezdenie működését, hogy a hosszú téli hónapokban már foglalkozhatott volna a nép lelkével. Egy ilyen ügyosztálynak általában azonnal a felszabadulás után meg kellett volna alakulnia, hogy már a kezdeti időben, amikor a lélek a legfogékonyabb, hatni tudjon. Ennek az alkalmas időpontnak ki nem használása azonban igen sok energia és pénz igénybe-

vételét fogja kívánni a jövőben. Azon, ami elmúlt, azon már kár rágódnunk, de nehogy ez megismétlődjék a következő fontos idényben, az ügyosztály megszervezésével nem szabad tovább várunk, annál kevésbbé, mert egyes ide tartozó kérdések, mint a könyvtárak ellátása *megfelelő* ruszinnyelvű irodalmi termékekkel, vagy megfelelő szindarabokról való gondoskodás a téli hónapokra, vagy a ruszin rádióadások megszervezése stb., előkészítése hosszabb időt és nagy munkát igényel. Egy ilyen ügyosztály mellett, esetleg ettől függően nagyon hatásos népnevelő segédeszköz lenne egy nagy példányszámú politikamentes, talán inkább társadalmi, szociális és általában ismeretterjesztő ruszin lap.

Ha így azután kialakul a régi emlékek és a százados együttélés talajából táplálkozó általános kárpátaljai lelkiség, akkor ez a legerősebb védelmet fogja nyújtani más behatások ellen, mivel a ruszin nép ismert konzervatívizmussal mindig ragaszkodik a „saját”-jához.

Kolb Béla